

Южноамериканските копитни бозайници – уникални и разнообразни

Златозар Боев

Южноамериканските копитни бозайници (Notoungulata) се появяват сравнително рано – още в началото на палеогена преди около 61 милиона години. Най-голямо многообразие достигнали през миоцена, а от

плиогена до самия си залез неотклонно съкращавали видовия си състав. Научното им название в буквален превод означава „южнокопитни“. Така по-лесно могат да се запомнят наред с познатите ни групи копитни бозайници от Стария свят – чифтокопитните (Artiodactyla) и нечифтокопитните (Perissodactyla). Да не забравяме, че неотдавна чифтокопитните и китоподобните (Cetacea) бяха обединени в един общ разред (или надразред) – Cetartiodactyla.

Тази група бозайници е изненадващо непопулярна у нас. За нея досега никой не е писал. Знае се малко и основните причини за това са, че са имали ограничено и географски доста отдалечено от нашите земи разпространение, както и че всички видове безвъзвратно са изчезнали в края на плейстоцена. Последните от тях може да са доживяли и до холоцена, тоест до преди 11 700 години.

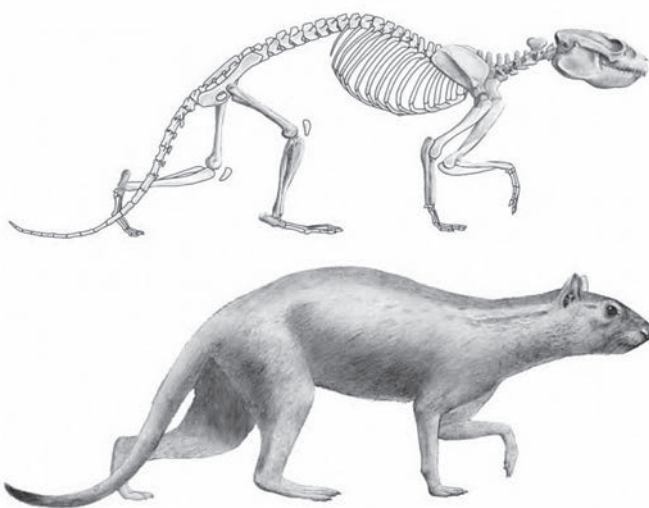
Представителите на Notoungulata не могли да се разселят по други континенти и разпространението им останало ограничено единствено в Южна Америка. Там са възникнали, там са се развивали и там изчезнали.

Продължителната географска изолация на южноамериканския континент се оказала благоприятна за еволюцията на специфична териофауна, подобно на географски изолираната Австралия. Така в разнообразната природа на Южна Америка южнокопитните бозайници развили удивително многообразие. До днес в разреда Notoungulata са включени 14 семейства с над 150 рода и над 250 вида на големина и външен вид подобни на някои добре познати групи бозайници от Ста-

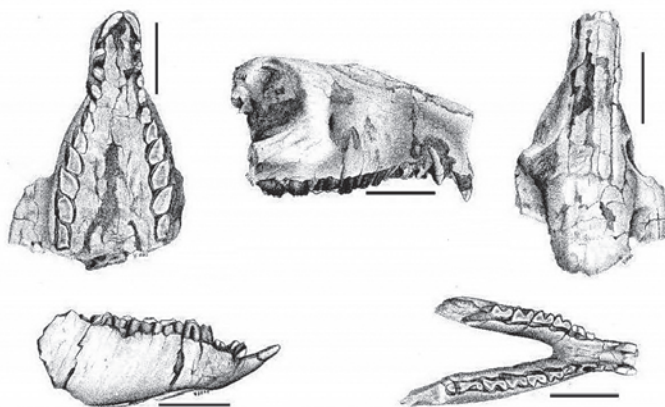
рия свят – зайци, гризачи, дамани, тапири, хипопотами и ... носорози.

Предполага се, че повечето южнокопитни са били растителноядни и предимно тревоядни видове. Еволюционно групата развила конвергентни форми в Неотропичната биогеографска област, аналогични с по-горе изброените от Афротропичната и Палеарктичната. Размерите им са доста разнообразни, но най-общо може да се приеме, че варират от 1 до над 1200 килограма. Повечето от гребните видове са били представители на подразреда *Tupotheria*, в който най-егрите видове тежали не повече от 8,3 kg.

Мнозинството от южнокопитните имали широк и плосък череп и по два до пет (най-често три) пръста на краката. Повечето са се придвижвали като са ходели на пръстите си. Това се отнася както за гребните пързави и бързоподвижни видове като нотопитеците и салатериумите, така и за гигантите като токсодонтите. С възникването на сухоземната връзка между Северна и Южна Америка чрез Панамския провлак в късния плиоцен южнокопитните бозайници бързо изчезнали защото не издържали на конкуренцията на нахлуващите от се-

Реконструкция на *Notopithecus adapinus* (no Vera, 2012)

Част от черепа и долната челюст на алтипланския салатериум (*Sallatherium altiplanense*) (no Reguero, 2005)

вер по-успешни бозайници, сред които и много хищници.

Днес разредът се поделя на два подразреда – споменатият *Tupotheria* и *Toxodontia*. Най-гребеният им известен представител е мишевидният южнолик (*Notostylops murinus*) от еоцена на

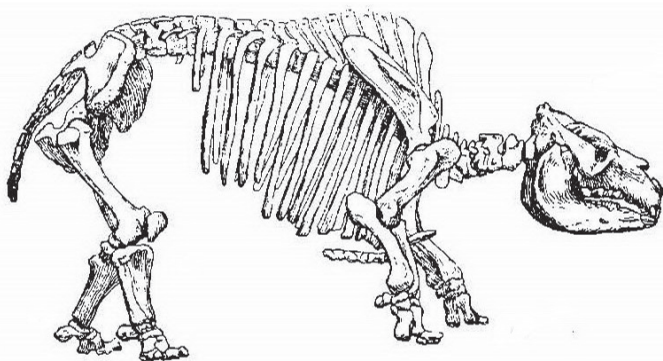

Проф. д.б.н. Златозар Боев работи в Националния природонаучен музей при БАН от 1980 г. Завежда отдел „Гръбначни животни“. Създава палеоорнитологията като научно направление в България. Изгражда най-богатата в Югоизточна Европа колекция от фосилни (неогенски и плейстоценски) и субфосилни птици, сравнителна остеологична колекция от рецентни птици и научна библиотека по палеонтология и еволюция на птиците.

Аржентина. Той бил дълъг около 75 сантиметра. Външно приличал на марморт, имал дълги резци като на гризачите и бил тревояден. Най-егрите видове са били от подразрега *Toxodontia*. Те приличали на съвременните носорози и доживявали до късния плейстоцен.

Токсодонтите (или гръгозъбите, както се превежда научното им название) са били най-разпространената група сред тревоядните южнокопитни бозайници. Резците на горната им челюст били дълги и гръговидно извити. Първото им научно описание е на знаменития британ-

ски геолог и палеонтолог Ричард Оуен (Richard Owen, 1804 – 1892). Освен с тревоисти растения, те се хранели и с листа, плодове и клонки от дърветата и храсти. Кътните им зъби растели непрестанно през целия им живот. Предполага се, че устните им са били хватателни като на съвременните носорози, с които са захващали, за да отскубнат или откъснат храната, преди да постъпи в устата им. Една от причините за тяхното изчезване са били смилодоните – гигантските саблезъби котки (*Smilodontini*) от Северна Америка, които проникнали на юг през Панамския провлак. Любопитно е, че по костите на таксодонти са намирани метални остриета на ловни стрели, което доказва, че последните таксодонти са били сред най-егрия дивеч за древните ловци, проникнали на континента преди около 26 000 години. Многобройните им костни останки показват, че тялото им е било масивно и тези животни са били бавноподвижни и тромави. Затова при лов не е било трудно да бъдат издебнати и обградени. Таксодонтите били широко разпространени на континента. Техни останки са открити, както на юг в Патагония, така и в северните части на Андите и

Скелет на бурместъровия токсодон (Toxodon burmeisteri) (по Громова, 1962)

В североизточните равнинни области на континента. Били екологично пластични и еволюирали в много форми. Приличали на носорози, но на големина били съпоставими с бизоните.

Сред добре проучените им представители е лаплатският токсодон (*Toxodon platensis*). Чарлз Дарвин (*Charles Darwin*, 1809 – 1882) се оказал един от първите му изследователи, попадайки на негови костни останки. Той откупил от местни жители в Уругвай един череп на токсодон, който децата замеряли с камъни. Днес той се намира в Природонаучния музей в Лондон. По-късно, през 1837 г., находката била описана като нов за науката вид от Ричард Оуен (*Richard Owen*, 1804 – 1892). Задните крайници на лаплатския токсодон били по-дълги от предните. Резците му били големи и плоски като лопати,

от което се предполага, че основната му храна са били меки и обемисти водни растения, с които се е хранел по бреговете на водоемите. Допуска се, че при храненето в устата му попадали пясък и камъчета. За компенсирание на постоянното изтриване на зъбите, кътниците му растели през целия му живот. Ноздрите му били разположени високо върху главата, както е при хипопотамите. Предполага се, че е възможно да е

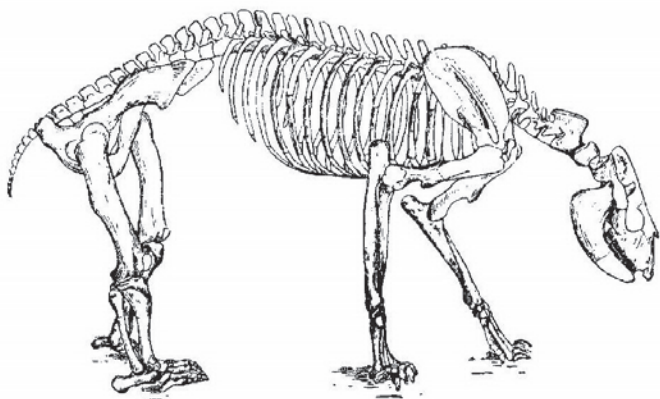
Череп на лаплатски токсодон (*Toxodon platensis*)
(по *Turner*, 2006)

Реконструкция на външния вид на *Toxodon*
Автор *Robert Horstall* 1913 г. *Wikipedia*

имал и къс хобот. На височина при плешката достигал до 1,50 м. Най-горещите останки от този вид са датирани от късния плиоцен отпреди 3 млн. години.

През миоцена в Чили и Аржентина е живял хомалодонтотериумът. Той бил с големината на магаре. На дължина достигал до 2 m, а теглото му – до около 300 kg. С предните си крака стъпвал на пръстите си, а със задните – на стъпалата си.

Скелет на *Notalodontotherium* (по Давиташвили, 1949)

Реконструкция на външния вид на *Nesodon* (по: <https://age-of-mammals.ucoz.ru/index/nezodony/0-2583>)

Реконструкция на външната томасхъкслия (*Thomashuxleya externa*). По: <https://palaeo-electronica.org/content/2017/1933-systematics-of-thomashuxleya-figures>

Друг един вид – външната томасхъкслия (*Thomashuxleya externa*), бил подобен на дива свиня – дълъг 1,30 m и тежък 120 kg. На всеки крак имал по четири пръста. Крайниците му били силни и дълги. Предполага се, че е бил бързоног коренояд. С късите си бивни е изразявал сочните корени. Наименован е в чест на бележития еволюционист Томас Хъксли (Thomas Henry Huxley, 1825 – 1895) и е известен от находища в аржентинска Патагония с еоценска възраст отпреди 54 – 38 млн. години.

Друг един вид, описан също от Р. Оуен е незогонът (*Nesodon imbricatus*). И той е описан по материали от Аржентина. Черепът му е дълъг 41 cm. Роговото му название означава „островен зъб“.

Незогонът е бил един от най-древните токсогонти. На големина и по начин на живот приличал на съвременните тапири дълъг от 1,80 до 2,20 m, висок 1 – 1,5 m и тежък 500 – 550 kg. Предните и задните му крака стъпвали на три пръста. Всеки от тях завършвал с малко копито.

Въпреки значителното си видово и екологично многообразие, южнокопитните бозайници, не успели да се приспособят към резките промени след края на плейстоцена и цялата група изчезнала в продължение на няколко хилядолетия. Днес техните останки са ценени като част от фосилното наследство на Южна Америка. ■

Нов космат паяк птицеег е открит в Куба

Известно е, че паяците (клас Aranea) са един от най-многобройните класове от типа на Членестоногите животни (тип Arthropoda). Той обединява над 40 000 вида, обитаващи всички континенти с изключение на Антарктида. Огромната част от паяците имат сравнително дребни размери (2 – 5 см.) и живеят в най-разнообразни местообитания, включително и водна среда.

Между паяците има и някои гиганти, които привличат вниманието на много природолюбители с екстремните си размери, форми, биологични особености, поведение и са обект на колекциониране и даже на международна търговия. Те са познати под популярните имена Паяци птицееди или Тарантули и в зоологическо отношение са обединени в отделно семейство от класа на паяците – Theraphosidae, от което досега в света са открити и описани около 900 вида. Тарантулите живеят най-често в дупки в почвите, в скални цепнатини или под големи камъни и блокове, където очакват и нападат жертвите си, между които понякога и дребни гущери, gekoni, земноводни и даже малки птици, откъдето са получили и зловещото име „птицееди“. Може би е интересно да добавим, че най-големият „паяк птицеед“, който живее в Бразилия и Венецуела е видът *Theraphosa blondi*, който достига до 30 см. с разкрасени крака и тежи до 150 гр. Паяците птицееди живеят предимно в страни с тропичен или субтропичен климат и в Европа се срещат само в Испания, Португалия, Южна Турция, Италия и Кипър. Досега се приемаше, че едрите и впечатляващи тарантули са сравнително добре проучени в световен мащаб.

В края на 2024 г. научни списания публикува новината, че нов вид гигантски

Общ вид на Кубински паяк птицеед (*Trichopelma grande*) (Интернет)

паяк птицеег е открит и в островната държава Куба. Той обитава дупки в почвата и досега са уловени само 4 възрастни и 1 млад мъжки екземпляр в Националния парк Винялес (Западна Куба). По подробно изследване показало, че този кубински ендемит е от известен род от други страни и му е дадено научното име *Trichopelma grande*.

Прилагателното *grande* показва, че той е най-големият известен досега представител на рода, от който са познати само 23 значително по-дребни видове. Измерванията на първите уловени досега 4 възрастни мъжки показали, че те имат дължина на тялото от 8,4 до 11,2 мм. Това, което отличава новата кубинска тарантула от останалите „роднини“ по света, са силно окосмените крайници, каквито са познати досега само за някои редки дървесни видове, но не и за такива, живеещи в дупки в земята. Според откривателите на новия кубински птицеед силно окосмените и пухкави крайници помагат на тези почвени обитатели да се защитават и прогонват хищници като змии, гущери, птици и др. Изказано е и предположение, че силното окосмяване на крайниците помага на тарантулите да улавят леки въздушни течения и така да откриват навреме както техните неприятели и хищници, така и да добиват храната си – насекоми, червеи, дребни земноводни, гущери и други дребни животни.

Тъй като досега не са открити женски екземпляри от новия кубински паяк птицеед, все още има много неясноти относно морфологията, биологията на поведението, размножаването, храненето и други биологични и екологични особености. Проучванията продължават.

По live Science